

Källkritikguiden

Perspektiv - vem/vilka? (skaffa dig en överblick)

a. Vilka parter/personer är inblandade i ämnet/frågan? Dessa kan ha olika åsikt om innehållet => då kanske trovärdigheten minskar.

b. Vem/vilka är författaren (del 1)?:

- Är det en **myndighet**? => kan öka trovärdigheten om den är expert i frågan.
- Är det en **organisation**? => Beror på vilken organisation. Experter => ökar, Har kanske åsikter => minskar
- Är det ett **företag**? => Har ofta mål att tjäna pengar => minskar trovärdighet. är de experter => ökar trov.
- Är det en **privatperson**? => måste bedömas med hjälp av c & d.

c. Vem/vilka är författaren (del 2)?

- Är det någon som kan ämnet? expert => ökar trovärdigheten
- Har den närhet till ämnet? => Varit på plats där saker hänt => ökar trov.

d. Vem/vilka är författaren del 3 - **tendenskriteriet**

Var och en som skriver eller säger något kan ha bestämda syften med sin text/ord. Han/hon/den kan då ha en **tendens** att välja sida för att:

- Han eller hon vill kanske framhäva sig själv och lyfter då fram fördelaktiga sidor för/om sig själv.
- Han eller hon tillhör kanske ett politiskt parti eller någon annan intressegrupp och har därför en bestämd utgångspunkt och värderingar.
- Han eller hon tillhör en särskild samhällsgrupp: kanske adeln, medelklassen/ borgerskapet eller arbetarklassen och har därför bestämda utgångspunkter och värderingar.

Väljer man sida kallas det att man är: **partisk eller subjektiv**

Väljer man inte sida kallas det att man är: **opartisk eller objektiv**

e. Om det inte finns en författare minskar trovärdigheten, då det är svårare att veta bakgrunden. Frågan är också varför man inte skriver under?

f. Hemsidor:

- Vems står bakom hemsidan? (tänk frågorna b,c,d)
- Designen - vad ger den för intryck? => genomarbetad ökar trovärdigheten.
- Domännamnet vad säger det? => vissa adresstyper ex .gov, .edu eller .org kräver mer av de som driver adressen => dessa har högre trovärdighet.
- Finns det någon kontaktinformation? => om det finns = mer högre trovärdighet.
- Verkar texten seriös och finns info om vem som skrivit? =>

- Fungerar länkarna? Gör de det => ökar trov.
- Hänvisas det till källor (var info kommer från)? => finns dessa ökar trov.
- Vilka samarbetspartners hänvisar man till? => är dessa trovärdiga => ökar trov.
- Vem finansierar hemsidan?
- Hur ofta uppdateras sidan? Ofta => ökar trov.

g. Bilder:

I synnerhet fotografier, kan lätt uppfattas som objektiva återgivningar av verkligheten och de används ofta som bevis på att något verkligen har hänt. Men även bilder kan vara förfälskade, förvanskade och placerade i ett sammanhang där de inte hör hemma. Ställ frågor och undersök!

- Är bilden äkta?
- Var publicerades bilden första gången ?
- Är den grovt retuscherad eller förvanskad?
- Är bilden beskuren på ett sätt så att viktiga komponenter saknas?
- Vilken kameravinkel används och hur kan det påverka tolkningen av bilden?
- Stämmer bildtexten med bilden?
- Hur förstärker bildvalet texten?

Orsaker/samband - Varför?

a. Varför skriver författaren (syfte)?:

- För att **informera** om något? => neutralt och mer trovärdigt
- För att **propagera** för en åsikt? => Subjektiv och mindre trovärdigt
- För att **sälja** något? => Subjektiv och mindre trovärdigt
- För att **underhålla**? => Överdriver kanske och då mindre trovärdigt

b. För vem skriver författaren?

- Vänder den sig till experter? => då ökar trovärdigheten
- Vänder den sig till barn? => minskar trovärdigheten

c. **Vinklad information:**

När en person skriver/talar om något/någon på ett sätt som inte visar allt ex bara visar det negativa kallas det att man **vinklar** informationen. Ett annat ex är att man bara visar något ur ett perspektiv.

d. Stäm av:

- om en källa skriver med flera syften vilket syfte är viktigast?
- Vinner källan något på att ljuga/överdriva?

Jämförelser - Lika/olika?

a. Jämför informationen med info från annan källa. Skiljer den sig => mindre trovärdig.

b. **Beroendekriteriet:** En uppgift behöver inte vara sann bara för att den förekommer i t ex fem olika tidningar eller brev och intervjuer. De kan nämligen alla utgå från en och samma felaktiga **primära källa/förstahandskälla** (någon som var med på plats).

De 5 källorna är då **sekundära källorna** (har fått info av en primär källa) och de är **beroende** av den primära källan. Här behöver man undersöka den primära källans trovärdighet.

c. Stäm av:

- Vilken typ av källor har du och vilka är mer trovärdiga?

Konsekvenser - När är den från?

a. Informationens ålder påverkar. Ju närmare i tiden berättaren är => ökar trovärdigheten då källan är blir mer **samtida**.

b. **Samtidighetskriteriet:** Ett protokoll från ett sammanträde är exempelvis en mycket god källa eftersom protokollförarens anteckningar är i det närmaste **samtida** (de skrevs ned när något sades). Även dagboksanteckningar är goda källor (de skrevs ned när något gjordes).

Medan memoarer som skildrar händelser som ägt rum för flera år sedan är betydligt mindre pålitliga då de har mindre **samtidighet** (skrevs ned senare).

c. Stäm av:

- Vilken källa är mest samtida?

Frågor/frågetecken

Visa på oklarheter du stöter på eller information du inte kan få fram om t ex författaren. Vilka frågor som då blir obesvarade.

Slutsats om trovärdigheten & användbarhet

Slutsatsen bygger på resonemangen du fört i punkterna ovan. Viktigt att lyfta fram de centralaste styrkorna och svagheter med källan.

Viktigt att koppla resonemanget/slutsatsen till de 3 kriterierna (tendens, beroende och samtidighet)

Sammanvägning/viktning av betydelse för trovärdigheten:

- När man ska väga samman alla delar måste man tänka på om någon/några delar har större betydelse i det fallet man undersöker.

Ex har tidpunkten källan skrevs ibland stor betydelse och ibland liten betydelse. Vill man veta senaste info i ett krig behöver man nyast möjliga fakta. Vill man ha fakta om vad som hände för 100 år sedan är det viktigt att man har en källa om ligger nära i för den tidpunkten. Vill man veta något om en t ex klimat i ett land som inte ändras spelar tidpunkten då källan skrevs inte så stor roll.

Användbarhet: Går källan att använda? Till vad?

Det finns egentligen inga oanvändbara källor, utan det är dina egna behov och syften som styr vilka källor som du kan använda.

Exempel 1: Många källor har som enda syfte att försöka sälja något. Ibland ser du direkt att det är en kommersiell webbplats, ibland är reklamen mer dold. Det betyder dock inte att sådant material måste undvikas.

Exempel 2: Ibland vill man använda vinklade eller partiska källor. De kan vara användbara om du vill få en fråga belyst ur flera perspektiv. Du vill kanske ta reda på vad olika politiska partier tycker i en viss fråga och då besöker du deras webbplatser och tar reda på det.

Exempel 3: Olika källor har olika målgrupper, allt är inte intressant för alla. Är du tonåring vill du kanske inte läsa en text som riktar sig till en pensionär. Är du patient vill du kanske inte få information som bara kan förstås av läkare.

Exempel 4: Om du vill ha senaste nytt inom ett område, till exempel börskurser eller matpriser, vill du inte läsa föråldrad information. Men ska du studera historia kan du ha nytta av både nytt och gammalt material. Ibland är en gammal källa användbar just för att ta reda på hur människor tänkte under den tid då källan kom till.

Snabbguide: P (ten)O J (ber) K(sam) F S

1. Perspektiv - vem/vilka ligger bakom källan? (skaffa dig en överblick)
- Närhet, kunskap, tendens = subjektiv/objektiv

2. Orsaker/samband - Varför?

- Varför skriver författaren (syfte)? Exempel:

3. Jämförelser

- Jämför informationen med info från annan källa. Skiljer den sig => mindre trovärdig.

- Är den primär eller sekundär => undersök beroende

4. Konsekvenser - När?

- Informationens ålder påverkar. Ju närmare i tiden berättaren är => desto trovärdigare är uppgifterna = samtidighet

5. Frågor/frågetecken

- Visa på oklarheter du stöter på eller information du inte kan få fram om t ex författaren. Vilka frågor som då blir obesvarade.

6. Slutsats om trovärdigheten och användbarheten

- Slutsatsen bygger på resonemangen du fört i punkterna ovan. Viktigt att lyfta fram de centralaste styrkorna och svagheter med källan och tänka på att ibland är väger vissa delar tyngre.

Historiska källor & källkritiska principer

Det första centrala momentet i källkritiken är identifikationen av källan: dess upphovsman, dess tillkomstsituation och avsikten med tillkomsten. Till en början bedöms *äktheten*, dvs. om källan är vad den utger sig för att vara.

När man talar om **historiska källor** finns en viktig uppdelning och det mellan å ena sidan **kvarlevor** (lämningar) och å andra sidan **berättande källor**. En kvarleva är en rest *av* något, till skillnad från en berättelse *om* något. Det kan handla om byggnader, krukskärvor, fotspår, fingeravtryck eller DNA-spår. Berättande källor kan vara skriftliga, såsom protokoll, böcker eller tidningar, eller muntliga, såsom intervjusvar, uttalanden vid presskonferenser, offentliga tal etc. Beträffande berättande källor är tre kriterier centrala:

1. *Tidskriteriet*. Ju närmare i tiden berättaren är, desto trovärdigare är uppgifterna. Ett protokoll från ett sammanträde är exempelvis en mycket god källa eftersom protokollförarens anteckningar är i det närmaste samtida. Även dagboksanteckningar är goda källor, medan memoarer som skildrar händelser som ägt rum för flera år sedan är betydligt mindre pålitliga.

2. *Beroendekriteriet*, dvs. samstämmiga källors interna beroende av varandra. En trovärdig källa skall inte vara påverkad av en annan källa. För att ett påstående skall vara trovärdigt fordras som regel att det bekräftas av minst två av varandra oberoende källor. Om två ögonvittnen ger samma version utan att ha haft kontakt med varandra stärker det vittnesmålets trovärdighet betydligt, jämfört med om de kunnat diskutera den aktuella händelsen med varandra.

En annan form av beroende är *tradering*, dvs. att en berättelse har gått flera led, något som starkt minskar dess trovärdighet. Exempelvis är en ögonvittnesberättelse en *primärkälla* och därför mer trovärdig än en berättelse som bygger på hörsägen, en *sekundärkälla*. Primärkällorna är ursprungliga källor, medan sekundärkällorna har traderats (överförts). Ordagranna överensstämmelser mellan två texter indikerar tradering. Då är antingen en av texterna en avskrift av den andra, eller också har de en gemensam ursprungskälla.

3. *Tendenskriteriet*, dvs. upphovsmannens intresse av att påverka opinionen. Den som har personliga, ekonomiska, politiska, ideologiska eller andra intressen i en sak kan misstänkas ge en falsk eller förvrängd bild av verkligheten. En tendentiös källa behöver dock inte vara direkt lögnaktig. Tendens kan också yttra sig i ett skevt faktaurval: man utelämnar fakta som strider mot det egna intresset och framhäver de fakta som stöder den egna saken.

Enkla och till viss del underbyggda resonemang	Utvecklade och relativt väl underbyggda resonemang	Välutvecklade och väl underbyggda resonemang
<p>Eleven för enkla resonemang genom att identifiera enstaka styrkor eller svagheter med källorna.</p> <p>Resonemanget är till viss del underbyggt om det innehåller någon rimlig koppling till källkritiska principer.</p>	<p>Eleven för utvecklade resonemang genom att identifiera några centrala styrkor eller svagheter med källorna.</p> <p>Resonemanget är relativt väl underbyggt om det innehåller någon rimlig koppling till källkritiska principer.</p> <p>Svaret innehåller dessutom någon rimlig koppling mellan det källkritiska resonemanget och den historiska referensramen.</p>	<p>Eleven för välutvecklade resonemang genom att identifiera flertalet av de mer centrala styrkorna och svagheter med källorna.</p> <p>Resonemanget är väl underbyggt om det innehåller flera rimliga hänvisningar till källkritiska principer.</p> <p>Svaret innehåller dessutom flera rimliga kopplingar mellan det källkritiska resonemanget och den historiska referensramen.</p>